

**FONDS LEOPOLD III
POUR
L'EXPLORATION ET LA
CONSERVATION DE LA NATURE**

**LEOPOLD III-FONDS
VOOR
NATUURONDERZOEK
EN NATUURBEHOUD**

L III

ACTIVITES DE L'EXERCICE 1996

ACTIVITEITEN TIJDENS HET DIENSTJAAR 1996

Siège:
Institut royal des Sciences
naturelles de Belgique
Rue Vautier 29 - 1000 Bruxelles
Tél.: 02/627 42 11
Fax: 02/646 44 33

Zetel:
Koninklijk Belgisch Instituut
voor Natuurwetenschappen
Vautierstraat 29 - 1000 Brussel
Tel.: 02/627 42 11
Fax: 02/646 44 33

TABLE DES MATIERES - INHOUDSTAFEL

1. **Subsides pour recherches à l'étranger**
Toelagen voor onderzoeken in het buitenland
 - 1.1. Dr. G. VERSWIJVER (K.M.M.A.)
Antropologisch onderzoek bij de Turkana, een herdersvolk in Noordwest-Kenia.
19 oktober - 17 november 1995.
 - 1.2. Dr. G. VERSWIJVER (K.M.M.A.)
Antropologisch onderzoek bij de Nyangatom en de Dassanetch, herdersvolkeren in Zuidwest-Ethiopië.
1-28 februari 1996
 - 1.3. Dr. L. BAERT, Dr. K. DESENDER & Lic. P. VERDYCK (K.B.I.N.)
Vijfde Galápagos-expeditie (1996).
18 maart - 14 april 1996
 - 1.4. Dr. K. VAN WAEREBEEK (Un. Gent en Centro Peruano de Estudios Cetologicos, Lima, Peru)
Terreinwerk in Senegal / The Gambia met het oog op het uitwerken van beschermingsvoorstellen ten behoeve van zeezoogdieren.
7-28 november 1996.
2. **Rapport d'activité de la Station biologique Léopold III à l'île de Laing, Papouasie Nouvelle-Guinée.**
Verslag over de activiteiten op het Biologische Station Leopold III, Laing Island, Papoea Nieuw-Guinea.
3. **Divers - Varia**
 - 3.1. Conférences - Voordrachten
 - 3.2. Livres et documents reçus - Ontvangen boeken en documentatie
 - 3.3. Publications scientifiques réalisées avec l'appui du Fonds
Wetenschappelijke publicaties verwezenlijkt met de steun van het Fonds

1. Subsidies pour recherches à l'étranger Toelagen voor onderzoekingen in het buitenland

Au cours de l'exercice 1996, le Fonds Léopold III a subsidié cinq chercheurs dont les rapports succincts sont repris ci-dessous. Un rapport, traitant d'une mission de terrain de fin 1995, qui n'a pas été reçu à temps pour figurer dans le rapport annuel précédent, est mentionné dans le présent.

In de loop van het dienstjaar 1996 heeft het Leopold III-Fonds aan vijf onderzoekers toelagen verstrekt. Hierna volgen hun beknopte verslagen. Een verslag over een terreinzending die plaatshad eind 1995, en niet op tijd was binnengekomen, wordt hierna opgenomen.

1.1. Dr. G. VERSWIJVER (K.M.M.A.)

Antropologisch onderzoek bij de Turkana, een herdersvolk in Noordwest-Kenia.

19 oktober - 17 november 1995.

BEKNOPT REISVERSLAG

Dhr P. Berben, die reeds vroeger verscheidene keren naar de Turkana en Samburu had gereisd, heeft mij twee derde van mijn zending vergezeld. Aangekomen in Kenia op "Kenyatta-Day" (20.10.1995), was het onmogelijk inkopen te doen in Nairobi. Mijn reisgezel en ik besloten daarom direct noordwaarts te trekken en de nodige inkopen 's anderendaags onderweg te doen. Spijtig genoeg hadden we na ongeveer 40 km reeds autopech met de oude Pajero die wij hadden gehuurd. Wij moesten dus noodgedwongen in Thika overnachten, wachtende op de komst van een andere wagen, dit keer een kleine Suzuki Maruti (weliswaar 4WD, maar slechts 1.000 cc.).

Daarna zetten we koers naar de Samburu (gebied Wamba-Lodungokwe). Mede door het (vrij lange) oponthoud in Isiolo - laatste plaats waar we nog voedsel en kampeermateriaal (zoals potten, enz.) konden aankopen - zijn we die dag niet verder geraakt dan het Samburu Game Reserve. De dag daarop, in de voormiddag, bereikten we Wamba, een vrij belangrijk centrum in het Samburu-gebied waar we contact zochten met Edward Lulukuli, een Samburu-man die dhr Berben van vroeger kende en die onze gids/tolk zou zijn. Na enig gepalaber bleek dat Edward ons in zijn dorp opwachtte. Nog diezelfde dag bereikten we Lodungokwe, een kleine plaats langs de rand van de weg: het dorp van Edward bevond zich op ongeveer 1,5 km landinwaarts.

In het dorp werden we zeer vriendelijk onthaald, uiteraard door de sublieme introductie van Edward. Deze heeft zich tot het uiterste ingezet opdat we de doelstellingen van onze reis zouden bereiken. Spijtig genoeg bleek al vlug dat de bewoners in het dorp van Edward niet meer zozeer traditioneel leefden. Nadat Edward (begrijpelijk) negatief reageerde op onze vraag of hij niet wou bemiddelen in een ander Samburu-dorp, heb ik de toestand geëvalueerd en besloten om zo snel mogelijk naar het Turkana-gebied door te steken. Op dat moment nog op eigen houtje een ander Samburu-dorp gaan zoeken, en rekenende op de gebruikelijke introductie-periode van enkele dagen, zou dat het geplande Turkana-gedeelte - zonder meer het belangrijkste deel van de zending - tezeer in het gedrang brengen.

Via Maralal (waar wij langs moesten om benzine bij te tanken) en Lake Baringo (voor overnachting), bereikten we na twee dagen autorijden het Turkana-gebied. Reeds vanuit de wagen bleek ogenblikkelijk dat de Turkana beduidend traditioneler leefden dan de meeste Samburu.

In het Turkana-gebied hebben we verschillende zones bezocht:

- (1) Eleye en Kalokol in het uiterst droge, oostelijke gebied langsheen het Turkana-meer (waar de Turkana veelal van de visvangst leven en dus niet zozeer een pastoraal bestaan leiden);
- (2) het weliswaar nog drogere gebied rondom Lochwangamatak (ten zuidoosten van Lodwar, de "hoofdstad" van de Turkana-provincie) dat tegen de befaamde woestijnachtige Sugutavallei aanleunt, en waar de bevolking wel degelijk pastoraal is, maar waar, door de aanhoudende droogte van de laatste 10 jaar, het veebestand tot een uiterst minimum herleid is en de bevolking in armoede leeft (daarbij vaak dagen langsheen de hoofdweg doorbrengend om te "bedelen");
- (3) het vrij heterogeen gebied van Nakwamekwi (ten noordwesten van Lodwar), waar de Turkana van verschillende regionale zones samenkomen, aangetrokken door Lodwar, de lokale "metropool";
- (4) en ten slotte het gebied rondom Lochwakula (uiterste zuiden van het Turkana-gebied) waar het beduidend groener is en, bijgevolg, ook (veel) meer vee werd aangetroffen. Deze groep werd enkele dagen voor mijn aankomst nog door de Pokot (hun nabije zuiderburen) overvallen en een tegenaanval bleek tijdens mijn verblijf in voorbereiding. Teneinde zich tegen een mogelijke latere represaille van de Pokot te verschuilen, hebben deze Turkana een migratie ondernomen om zich in een strategisch beter bewaakbare regio te vestigen. Ik heb de migratie (ongeveer 6 km) volledig meegemaakt en stond verbaasd over de organisatie van dit volk. Al met al was deze migratie een vrij unieke belevenis: slechts weinigen hebben het geluk gehad dit mee te maken en te kunnen fotograferen!

Lodwar was a.h.w. ons "hoofdkwartier" waar wij volop hebben kunnen genieten van het uiterst vriendelijke onthaal van de mensen van Artsen zonder Grenzen. Dhr Berben is op 2 november met de auto terug naar Nairobi afgereisd zodat ik de laatste fase (in Lochwakula) alleen heb gewerkt. Dit alles was enkel en alleen mogelijk dank zij de inspanningen van de leden van Artsen zonder Grenzen die, als blijk van een groeiende vriendschap, niet alleen een Toyota Landcruiser 4WD gratis ter beschikking stelden voor dat laatste deel van mijn veldwerktermijn, maar de Landcruiser tevens ter beschikking hebben gesteld om de ganse verzameling te kunnen vervoeren naar Nairobi! Dit was een uiterst gelukkige oplossing, temeer daar de uitgebreide verzameling etnografica nooit in de kleine Suzuki Maruti had kunnen vervoerd worden!

BEDENKINGEN OVER DE REIS EN DE RESULTATEN

1. Hoe vreemd het ook mag klinken, al met al kan gesteld worden dat Kenia beduidend goedkoper is dan Ethiopë, en vooral m.b.t. vervoer (een 4WD kost ongeveer hetzelfde, maar het gamma aan auto's is groter in Kenia en er kan dus geopteerd worden voor een goedkoper (kleiner) model vermits de wegen er opmerkelijk beter zijn).
2. Tijdens de huidige zending heb ik ongeveer 700 (grotendeels prachtige) foto's gemaakt alsook een 20 minuten durende video-film.
3. Het Turkana-gebied lijkt mij een ideaal gebied om gedurende een periode van twee jaar een onderzoeker naartoe te sturen. Het gebied is (1) veilig; (2) de cultuur is nog vrij

traditioneel; (3) de infrastructuur is voorhanden (langsheen de geasfalteerde hoofdweg in het gebied vindt men om de 20 km of zo een kleine agglomeratie waar voedsel en drank kan aangekocht worden, en kleine hospitaaltjes zijn over zowat het ganse gebied te vinden); en (4), *last but not least*, het huidige onderzoek heeft duidelijk aangetoond dat er nog **heel veel** te leren valt over het thema van het onderzoek, nl. de relatie tussen lichaam en lichaamsversieringen (de bestaande literatuur is op dat vlak gewoonweg onzinnig beperkt). Met hun 19 territoriale groepen (elk met hun eigen karakteristieken), een aantal clans en 2 generationele sets, behoren de Turkana immers op antropologisch vlak tot een van de meest ingewikkelde groepen van het gebied!

4. Ten slotte nog dit: de kosten van de zending konden in de eerste plaats gevoelig gedrukt worden door de aanwezigheid van dhr Patrik Berben. Hij kent het gebied van de Samburu en Turkana, en op die manier kon ik verschillende dagen inwinnen omdat zijn contactpersonen op de hoogte waren van de doelstellingen van mijn zending en de lokale bevolking daar reeds van op de hoogte gesteld hadden.

De huurprijs van de 4WD Suzuki was verder beduidend lager dan van een grotere 4WD: ongeveer 2.850 BEF/dag tegenover 4.300 BEF/dag voor een Pajero - ondanks de kleine cilinderinhoud (1.000 cc) bleek de kleine Suzuki sterk genoeg om het hele traject te doen, maar de bagageruimte was uiterst beperkt en niet geschikt om grote verzamelingen in te vervoeren.

De huurprijs van de 4WD kon tevens nog gehalveerd worden door de tussenkomst van dhr Berben. De kosten van de zending konden ten slotte ook gedrukt worden door de hulp van Artsen zonder Grenzen: vooral het gedeelte waarbij een 4WD gedurende een week gratis ter beschikking werd gesteld voor veldwerk en het vervoer van de verzameling naar Nairobi heeft een doorslaggevende invloed gehad op het budget.

1.2. Dr. G. VERSWIJVER (K.M.M.A.)

Antropologisch onderzoek bij de Nyangatom en de Dassanetch, herdersvolkeren in Zuidwest-Ethiopië.

1-28 februari 1996

BEKNOPT REISVERSLAG

Dhr Alfons Condes, een vriend, heeft mij tijdens deze zending vergezeld, zodat enkele basis-kosten (zoals huur van de 4x4 wagen en loon van autobestuurder en gids) konden gehalveerd worden. Dit alles heeft bijgedragen tot een forse reductie van de reiskosten.

Mijn reisgezel en ik kwamen op 1 februari 's avonds in Addis Abeba toe. Daar werden we opgewacht door een assistent van MDM (Médecins du Monde) die ons prompt naar hun "guest-house" bracht. Daar mochten we gratis logeren, zowel alvorens naar het Omo-gebied te reizen, als bij de terugkeer.

De eerste dag in Ethiopië hebben we een kort bezoek gebracht aan de Belgische Ambassade; aankopen verricht (voedsel, kampeermateriaal, e.d.) in winkels en op markten; de bestuurder van de 4x4 auto en de gids gecontacteerd (beiden waren reeds door fax-berichten van onze komst op de hoogte gebracht). Verder heb ik tevergeefs gepoogd Dr Bahru Zewede van het

"Institute of Ethiopian Studies" te contacteren om de modaliteiten waaronder de steun van 10.000 DEM vanuit het KMMA te bespreken.

De ochtend daarop zetten we dus koers naar het zuiden. We hebben op het laatste nippertje nog van 4x4 auto moeten wisselen (de bestuurder weigerde al onze bagage in de Nissan Patrol te laden, en drong aan op het gebruik van een Landrover waarin, zo beweerde hij althans, zojuist een nieuwe motor gestoken was). Al vlug bleek dat de Landrover niet bij machte zou zijn om ons hele project uit te voeren. Op een asfalt-weg legden we gemiddeld 48 km/u af, en alles deed veronderstellen dat die snelheid nog fel zou verminderen eens we het Omo-gebied zouden bereiken. Inderdaad, de tweede dag moesten we enkele hellingen over, en gezwind voelde de bestuurder zich genoodzaakt om op "low 4x4" besturing over te schakelen. Daar en dan begreep ik dat wij nooit bij de Mursi zouden geraken. Ik had een kort bezoek van drie dagen aan de Mursi voorzien om vlug een kleine etnografische verzameling van die groep aan te leggen voor de tentoonstelling over herdersvolkeren in 1999. De Mursi wonen echter in de Omovallei, waarbij eerst een ware bergketen moet overgestoken worden. Gezien de zwakte van de motor van onze Landrover, heb ik terstond besloten het Mursi gedeelte af te schaffen en langer bij Nyangatom en Dassanetch te blijven.

Vermits wij van Dr Zewede geen vrijgeleide hadden gekregen, en wij in alle mogelijke "check-points" langs de wegen gevraagd werden wat we gingen doen en of we geen document hadden om ons verblijf te verrechtvaardigen, vond ik het wijs om te proberen van in Jinka (het hoofdstadje van de provincie Zuid-Omo) een officieel document te bemachtigen. Dit heeft twee dagen in beslag genomen. Het document moest door de afgevaardigde (a.h.w. de "schepen") van het Ministerie van Cultuur en Sport worden ondertekend, maar die was zo bevreesd om een dergelijk document op te maken dat hij de ondersteuning inriep van de "gouverneur" van de provincie.

Na twee dagen te hebben verloren in Jinka trokken we dan via Omorate naar Kangaten, een missiepost van de Swedish Philadelphia Church Mission, die tevens een post heeft in het Kibish-gebied. De veerpont die normaal door de missionarissen beheerd wordt, en waarmee auto's de Omo-rivier kunnen oversteken, was door de Nyangatom in onbruik gesteld (omdat zij veel meer geld wilden voor elke auto die de rivier oversteekt) zodat we bij de missionarissen moesten aankloppen om van hen een auto te mogen gebruiken om tot in Kibish te geraken. Na wat heen en weer gepalaber, bleek dat er dagelijks een 4x4 van de missie van en naar Kibish gaat. Wij zouden, mits een vergoeding voor de 35 km lange tocht, met de eerstvolgende auto die richting kunnen meerijden. Er werd ons echter gevraagd om niet in de missie, maar wel bij de grenspolitie ons kamp op te trekken.

De grenspolitie was zeer vriendelijk, maar nog meer verbaasd. De laatste jaren zijn slechts enkele blanken tot in Kibish gereisd, deels door de moeilijkheden van transport, en deels (zoals zou blijken) door de problemen met de Nyangatom zelf. Deze laatste zijn niet alleen constant in oorlog met de noordelijke Turkana, maar worden vanuit Soedan - en meer bepaald door de SPLA - overspoeld met zware vuurwapens (kalashnikovs enzomeer) en massa's munitie. Deze overbewapening heeft enerzijds geleid tot een totale ontwrichting in het gebied waarbij de Nyangatom beduidend beter bewapend zijn dan hun buurvolkeren, en anderzijds heeft het zware "militaire" confrontaties teweeggebracht: zo hebben de Nyangatom de laatste jaren verschillende ware razzia's gehouden bij hun burens (tijdens één treffen werden haast 500 Mursi gedood, ongeveer een tiende van de totale Mursi-bevolking, en tijdens een ander treffen vielen ongeveer

120 Karo slachtoffers, eveneens ongeveer tien procent van de totale groepsbevolking). De grenspolitie van Kibish, bestaande uit amper een tiental licht bewapende mannen, kan uiteraard niet op tegen het Nyangatom-overwicht, en laat de Nyangatom dan ook zoveel mogelijk met rust.

Wij verbleven binnen het gebied van de grenspost, die op ongeveer 1 kilometer van het eerste Nyangatom-dorp gelegen is. We trokken dagelijks verschillende keren naar de verschillende dorpen, eerst om te palaberen, later om gegevens te verzamelen, en nog later om enkele voorwerpen aan te kopen. Geen van die fasen leek gemakkelijk. De zelfingenomenheid van de Nyangatom grensde aan het uitpuittende - net als het klimaat trouwens, want Kibish is in een half-woestijn gelegen en de zengende hitte alsook de aanhoudende wind met windhozen maakten het leven ondraaglijk. Verder moesten we constant op onze hoede zijn voor diefstal... Veel hebben we dus, spijtig genoeg, niet kunnen bereiken, noch op het vlak van informatie, noch op dat van het verzamelen van voorwerpen. M.b.t. dit laatste waren de prijzen die de Nyangatom vroegen zo hoog dat ik al vlug inzag dat ik slechts een handjevol voorwerpen zou kunnen aankopen. De reden voor dit alles is niet ver te zoeken: de Nyangatom zijn veruit de rijkste groep van het gebied (mijns inziens hebben ze evenveel vee als de naburige Dassanetch die echter twee keer zoveel mensen tellen) en dankzij de constante toevoer van wapens en munitie die ze voor een prikje kunnen kopen, voelen ze zich niet genoodzaakt wat dan ook te verkopen - bij de buurgroepen wordt een groot deel van het weinige geld dat bekomen wordt aan wapens en munitie besteed. De politie bleek ook nog constant bevreesd voor onze veiligheid en verzocht ons daarom een papier te ondertekenen waarin wij alle verantwoordelijkheid van onze bewegingen in het gebied op ons namen.

Gezien deze slechte werkomstandigheden, besloot ik terug naar Kangaten te gaan, waar zich een hogere concentratie van Nyangatom-dorpen bevindt. De Nyangatom aldaar hebben meer contact met bezoekers (lees: toeristen) en ik hoopte daarom op een iets flexibelere houding van de bevolking. Veiligheidshalve logeerden we aan de oostelijke oever, zodat we telkens de rivier moesten oversteken om de Nyangatom in hun dorpjes te bezoeken. Ook hier was de sfeer alles behalve aangenaam. Van zodra ze negen of tien jaar zijn, lopen jongens immers met vuurwapens rond en een occasioneel schot wordt gelost "om het wapen eens te proberen". De verwaandheid was hier zelfs nog opmerkelijker dan in het Kibish-gebied: in een bepaald dorpje zijn we juist geteld drie minuten gebleven, omdat ik voelde dat de sfeer té gespannen was.

Kortom, na een eerder teleurstellend Nyangatom-gedeelte, trokken we via Omorate naar de Dassanetch waar onze onderzoeker, dhr Yvan Houtteman, werkzaam is. Yvan Houtteman werkt in het Dassanetch-dorp Aoga. Hij is er na enkele maanden reeds goed ingeburgerd, spreekt reeds een mondvul van de taal, en had reeds heel wat algemene, etnografische gegevens verzameld. Hij is tevens begonnen met de aanleg van een etnografische verzameling waarbij hij alle mogelijke informatie over elk van de voorwerpen zorgvuldig noteert. Deze verzameling belooft van een uitzonderlijk goede kwaliteit te worden: zo heeft hij b.v. bekomen dat hij de volledige uitrusting van een sponsor van het belangrijke dime-overgangsritueel kan aankopen (deze uitrusting omvat een luipaardvel, ivoren lip-plug, enz.). Interessant daarbij is dat zowel hij als ik foto's hebben kunnen nemen van dat ritueel zodat die specifieke versieringen in een tentoonstelling in context kunnen worden vertoond.

De heer Y. Houtteman was kennelijk zeer blij met mijn komst. En dit niet alleen omdat ons bezoek een welgekomen variatie betekende op het vaak monotone leven "te velde", maar ook en vooral omdat hij moeilijkheden ondervond met de aanpak van zijn onderzoek. Tijdens de vele

gesprekken voelde ik snel aan dat hij tevergeefs had gepoogd bepaalde gegevens rondom lichaamsornamentiek te bekomen, en dat hij vermoedde dat ofwel de Dassanetch niets meer van de relatie ornamentiek-ethniciteit afwisten, ofwel dat er gewoonweg niets was om te vinden. Ik heb dan gedurende 8 dagen Yvan opgevolgd, en heb hem vooral onrechtstreeks begeleid wanneer hij met informanten werkte. Ik heb daarbij vooral zijn werk bijgestuurd, vooral door aan te tonen (1) dat veel afhangt van de manier waarop een vraag wordt gesteld - hier bleek inderdaad een serieuze methodologische begeleiding van de manier van vraagstelling noodzakelijk, iets waar ik toch (gelukkig) een serieuze ervaring in heb - en (2) welke de pistes zijn die hij best zou opvolgen. Na enkele dagen begon het onderzoek nieuwe dimensies te krijgen, want de ene na de andere denkpiste werd geopend, en uiterst interessante gegevens werden bekomen (vooral de relatie cosmologie-menselijk lichaam werd meteen door mijn gerichte en precieze vraagstelling duidelijk).

Mijn kort verblijf bij de Dassanetch heeft, mijn inziens, Yvan en zijn werk zeer veel goed gedaan. Toen we vertrokken had hij opnieuw moed opgevat en had hij opnieuw de nodige slagkracht gevonden om de weliswaar harde levensomstandigheden te blijven doorstaan.

Na ons bezoek aan Yvan en "zijn" Dassanetch zijn we via het stadje Turmi (en een kort bezoek aan de Hamar/Bashada die ik van vorige keer kende) terug naar Addis gekeerd. Hier bleek het eens te meer gelukkig dat wij over officiële documenten beschikten want op niet minder dan zes plaatsen werd onze auto tegengehouden en werd ons om papieren gevraagd.

Vermits ik nog niet veel aankopen had gedaan, heb ik gedurende twee dagen alle antiquairs bezocht en na vergelijking een dertigtal voorwerpen aangekocht. Ook hier bleken de prijzen sterk te zijn toegenomen - om maar een voorbeeld te geven: neksteunen die ik in 1994 nog ongeveer 400 BEF betaalde, kosten nu zo'n 1.000 BEF of meer. Verder bleek de uitvoer van voorwerpen indien mogelijk nog moeilijker dan anno 1994. Alle uitvoer moet officieel langs een controle van het National Museum verlopen. Daar was men ogenblikkelijk terughoudend omdat men vermoedde dat, vermits ik een Belg ben, deze voorwerpen voor de tentoonstelling van Cultures & Communication bestemd waren, en men daar reeds zoveel toelatingen had voor gegeven dat men nu dwars ging liggen. Al vlug bleek dat de regering bezig was een wet op te stellen waarbij elke bezoeker slechts maximum vijf voorwerpen vanuit Ethiopië mocht meenemen er werd terloops aan toegevoegd dat dit een reactie was op het grote aantal voorwerpen dat de laatste twee jaar uit Ethiopië was weggevoerd...- en dat men nu niet geneigd was om op de valreep nog een 80-tal voorwerpen te laten vertrekken. Na wat gepalaber (en een fooi) en nadat ik enkele moeilijke voorwerpen (zoals een klein schild, een halssnoer van struisvoegeleierschelpjes, een armversiering met giraffestaart, enz.) via de diplomatieke post had verzonden, kreeg ik uiteindelijk toch de nodige "export-permit".

BEDENKINGEN OVER DE REIS EN DE RESULTATEN

1. Ik heb in mijn rapport van mijn zending naar Kenia (1995) reeds aangehaald dat het eerder ironisch is dat Kenia beduidend goedkoper is dan Ethiopië, en dit niet alleen m.b.t. vervoer, maar ook en vooral m.b.t. de aankoop van etnografica. Ik herhaal dit nu, zelfs met nog meer klemtoon. Vooral recentelijk lijkt men er in Ethiopië vanuit te gaan dat toeristen veel geld hebben en zowat eender welke prijs willen betalen voor voorwerpen. Het voorbeeld van de

neksteunen is daarbij markant: een toename met 250% (!) op slechts 14 maanden tijd... Voor twee speciale neksteunen (mooie en eerder zeldzame, want geen enkele van de andere antiquairs had dit type ooit gezien) heb ik zelfs zo'n 2.800 BEF per stuk moeten betalen (de eerste vraagprijs was 5.000 BEF per stuk en dan nog heb ik ze slechts kunnen kopen door mijn gids alleen, als Ethiopiër, naar de winkel te sturen en achter de rug van de "patron" de twee neksteuntjes "onder de tafel" te verkopen met een fooi voor de ondergeschikte verkoper).

2. Het voorval met Dr Zewde is moeilijk te verwerken. Ik stel daarom voor dat wij vanuit het KMMA een officieel schrijven richten aan de Minister van Opvoeding, Cultuur en Sport, waarbij wij onze verbazing uiten over het feit dat Dr. Zewde zich niet de moeite heeft getroost om mij, al was het maar enkele minuten, te ontvangen en dat wij ons vragen stellen i.v.m. de bestemming van de 10.000 DEM. Ik stel voor dat een kopie cc. aan de Ethiopische Ambassadeur in België wordt overgemaakt.

3. Tijdens de huidige zending werden in totaal ongeveer 50 voorwerpen te velde verzameld, alsook een 30-tal op de markt en bij antiquairs in Addis Abeba. Verder heb ik ongeveer 900 (grotendeels prachtige) foto's gemaakt.

4. Het bezoek aan dhr Yvan Houtteman bij de Dassanetch was zeer vruchtbaar en leek mij, het mag gezegd worden, zelfs essentieel voor het welslagen van zijn veldwerk-termijn.

5. De kosten van de zending konden vooral gevoelig gedrukt worden door de aanwezigheid van dhr A. Condes, zodat toch een deel van de onvoorziene kosten m.b.t. de huur van een 4x4 wagen konden gerecupereerd worden. Verder wordt Ethiopië alsmaar duurder en, gebaseerd op mijn observaties en op de politieke spanningen, denk ik niet dat specifiek veldwerk daar in de nabije toekomst aan te raden is (toch zeker niet in gebieden als de Omo-vallei).

1.3 Dr. L. BAERT, Dr. K. DESENDER & Lic. P. VERDYCK (K.B.I.N.)

Vijfde Galápagos-expeditie (1996).

18 maart - 14 april 1996

Het vooropgestelde onderzoeksprogramma werd in zijn totaliteit afgewerkt. De eilanden San Cristóbal, Santa Cruz, Volcán Alcedo (Isabela) en Volcán Sierra Negra (Isabela) werden bemonsterd (hand-, sleep-, lamp- en bodemvalvangsten).

1° Op San Cristóbal, Santa Cruz, Volcánes Sierra Negra en Alcedo werden de kust- en hooglandpopulaties van Lycosidae (Araneae, spinnen) en Carabidae (loopkevers) bemonsterd. Waar mogelijk werden minimaal 40 specimens per soort in vloeibare stikstof geplaatst voor een populatie-genetische (enzym-elektroforese) studie en voor een biochemisch (DNA) onderzoek naar de onderlinge verwantschappen binnen het genus. Uit veiligheidsoverwegingen (mogelijke problemen met vloeibare stikstof) werden ook telkens een aantal exemplaren in absolute alcohol gefixeerd (enkel geschikt voor DNA-onderzoek).

Op al deze eilanden of vulkanen werden Alticinae (Chrysomelidae - haantjes) verzameld voor dezelfde doeleinden als de spinnen en kevers.

2° Op Santa Cruz werden een aantal bodemvalstations op vroegere locaties (cfr. zendingen van 1982, 1986, 1988 en 1991) opgesteld en regelmatig geleidigd om een continue monitoring van

de zes vegetatiegordels te verzekeren. De bodemvallen werden geplaatst op 22.03 (nabijheid van het CDRS), 23.03 (Noord-Zuid transect) en 24.03 (Cerro Crocker transect) en geledigd op respectievelijk 30, 31.03 en 10.04. De vangsten zouden na ons vertrek voor een derde maal opgehaald worden door de Canadese ploeg van Prof. Dr. S. Peck (zie verder).

3° Op San Cristóbal werden een aantal nieuwe lokaliteiten intensief bemonsterd: het strand en de schorren van Caleta Sapho, het hoogland van Cerro San Joaquin en de schorren van "La Lobería" nabij Puerto Baquerizo Moreno.

4° Op Volcán Sierra negra (Isabella) werden vier bodemvalstations opgesteld. Deze zouden na ons vertrek door de Canadese ploeg van Prof. Dr. S. Peck geledigd worden, na een periode van veertien dagen.

5° Volcán Alcedo (Isabella). In 1982 en 1986 werd deze vulkaan reeds door ons bemonsterd. Nu, tien jaar later, werden dezelfde lokaliteiten op een compleet hoogtetranssect bemonsterd om een vergelijking mogelijk te maken. De laatste jaren worden de topzone en de Zuidoostelijke flank zwaar begraasd door geiten, waardoor de vegetatie van struweel naar grasvlakte is gemodificeerd. De impact op de invertebratenfauna zal uit onze bemonsteringen duidelijk blijken.

6° Professor Stewart Peck van de 'Carleton university, Ottawa Canada' met wie we sinds 1988 een nauwe samenwerking hebben op het vlak van ons Galápagos-onderzoek vervoegde ons bij al onze werkzaamheden (efficiënte bemonsteringen, gedeelde reiskosten) en was bereid onze bodemvalstations van Santa Cruz en Volcán Sierra Negra, na onze afreis verder te bemonsteren voor de verdere duur van zijn verblijf.

1.4 Dr. K. VAN WAEREBEEK (Un. Gent en Centro Peruano de Estudios Cetologicos, Lima, Peru)

Terreinwerk in Senegal / The Gambia met het oog op het uitwerken van beschermingsvoorstellen ten behoeve van zeezoogdieren.

7-28 november 1996.

INTRODUCTION

After the United Nations Environment Programme (UNEP) organized a successful workshop within the framework of the Global plan of Action for Marine Mammals in Accra, Ghana, in 1992, interest for cetaceans in the West and Central Africa Region (WACAF) was boosted, but budgetary restrictions impeded much follow-up. Since then only three major field studies on cetaceans seem to have been implemented in the region: cetacean strandings and sightings along the Great Mauritanian Beach (Vely, 1991; Robineau, 1995, 1996; Robineau and Vely, 1993; Robineau *et al.*, 1994), an investigation of humpback whale breeding grounds in the Cape Verdes (Wenzel, 1995a,b), and year-round cetacean surveys on the Canarian Islands (Vonk and Martin, 1988; Martin *et al.*, 1992). The latter represents probably the only continuous autochthonous programme in WACAF. Other recent studies that deserve to be mentioned treated either analysis

of older data (Maigret, 1994a,b) or incidental observations (Sequeira and Reiner, 1992; Van Waerebeek and De Smet, 1995).

Although more data has been collected on cetaceans in Senegal than in any other WACAF country since the 50s (for review see Jefferson *et al.*, 1995; Powell *et al.*, 1996) much remains to be done. Like Mauritania and Ivory Coast, Senegal has a documented history of cetacean exploitation (e.g. Cadenat, 1959; Perrin, 1989; Maigret, 1994b; Reeves and Leatherwood, 1994) and adequate information is critical for directed action.

The goals of the 1994-1998 IUCN/SSC Action Plan for the Conservation of Cetaceans (notably Project 25) (Reeves and Leatherwood, 1994) and success with a bottom-up approach to cetacean investigation in western South America inspired the senior author to coordinate new work in the WACAF region. Present report summarizes results of preparatory surveys in Senegal in anticipation of a longer-term CMS/UNEP effort to assess the current status of cetaceans in its EEZ waters. Two short study visits to The Gambia in the same periods are commented on in Murphy *et al.* (in preparation).

METHODS

KVW made three coordinative visits to Senegal: 2-19 September 1995, 22 April-8 May 1996 and 7-28 November 1996. The primary goals included: (a) Identify Senegalese scientists and fisheries officials interested in research, management and conservation of cetaceans; (b) Assess the order of magnitude of continued dolphin/fisheries interactions as well as the feasibility, location and logistics to set up a long-term bycatch sampling programme; (c) Coordinate and provide expertise to establish the basis for an autochthonous, sustainable effort in cetacean research.

Initial museum and field work were undertaken by KVW and co-authoring scientists of the Institut Fondamental d'Afrique Noir (IFAN) and the Centre de Recherches Océanographiques de Dakar-Thiaroye (CRODT). Several members of the NGO Association Bokk Xalaat (ABOX) at Joal-Fadiouth, Région de Thiès, were stimulated to form a regional "Commission Cétacés" to gather information and volunteered as able field assistants (see acknowledgements). This is a first step towards the implementation of a network of collaborators throughout Senegal.

Field work concentrated on monitoring of ports, markets, fishing terminals and beaches to obtain an idea of potential takes and landings of cetaceans as well as strandings. Locals were interviewed by Senegalese participants after customary socializing to avoid suspicion of undercover control.

Likely to be most affected by artisanal fishery activities are inshore species including the Atlantic humpbacked dolphin *Sousa teuszii*, long-beaked common dolphin *Delphinus capensis* and coastal bottlenose dolphin *Tursiops truncatus*. Information on West African manatee *Trichechus senegalensis* (captures) was gathered opportunistically. We examined skeletal material, mostly skulls, at the IFAN collections, both at the Université Cheikh Anta Diop, Dakar), and the Musée de la Mer at Ile de Gorée. Data pooled with those from other areas are presently under study.

Newly collected specimens, provisionally stored *in situ* with respected citizens, serve as reference material for local investigators.

PORT MONITORING AND STRANDINGS

Palmarin

On a first survey in the environs of Palmarin, composed of several fishermen communities (Samsam-Galou, Gounouman, Djakhanor and Goedij), on 6 May 1996, no fresh cetaceans or remains were encountered. KVV and END walked the sandy beaches between Palmarin-Dijfer (2 hrs) both ways on 24 November 1996 and recovered a few type V delphinid remains. No sightings were reported.

Siné-Saloum Delta

Djifer

On 25 April 1996, KVV and P. Dione (ABOX) during an initial survey of Djifer, situated at the mouth of the Siné-Saloum delta, interviewed at least 50 fishermen about dolphins. A remarkable consensus existed on the fact that middle-sized dolphins are landed regularly and that the fresh meat is consumed locally. Small groups of dolphins were reportedly seen from Dijfer beaches almost daily at unspecified times of the year but not during others. The mentioned field workers and E. Ndiaye (END), residing at Djifer, regularly checked the landing site from 10-13 and 21-24 November 1996. No cetaceans were seen disembarked but a harpooned manatee was landed on 21 November. The fisherman claimed he had found the wounded and moribund manatee floating the day before. The animal was sold and the skin used to make whips. Apparently such hunting, now illegal, has been carried out since at least several decades (Dupuy, 1983; Maigret, 1994a).

Ndangane

Ndangane, situated upstream on the Siné, was visited with a guide on 23 November 1996. Locals reported to see dolphins infrequently but year-round.

Sangomar Island

On 12 and 22 November 1996, KVV, END and Dione surveyed beaches of Sangomar island and scanned nearshore waters for dolphin sightings. Three carcasses of humpbacked dolphin were found over a stretch of 25 m on a desolated beach at the southern end of the island. A severed piece of rope was tied around the tailstock of two specimens indicating that fishermen initially had the intention to put the dolphins to some use. The knots were impossible to untie which

suggests the dolphins were transported and trailed by the attached ropes. Nothing indicated that meat or blubber had been utilised so we believe the carcasses were abandoned either because of advancing decomposition or because the fishermen unexpectedly took a more valuable catch.

Casamance

Casamance, the southernmost province of Senegal, borders with Guinea-Bissau and is traversed from east to west by the Casamance river. AD and KVV checked fish market at the river port of Ziguinchor (12° 35'N, 16° 16'W) on several opportunities in September 1995, without encountering cetacean products. Fish mongers interviewed denied the sale of any dolphin meat.

DISCUSSION

Cetacean takes

Harpoons have long been used to take small cetaceans in Joal-Fadiouth (Cadenat, 1956). Some fifty *Delphinus* were captured in the Baie de Hann and humpbacked dolphins were caught near the Saloum mouth in nets set by Joal fishermen (Cadenat, 1949; 1956). A pygmy killer whale *Feresa attenuata* was taken off Yenn in 1958 (Cadenat, 1958). Maigret (1994a) believed that total catches by artisanal fisheries in Senegal do not exceed 100 cetaceans per year, but present work and an appreciation of the actual gillnet fishing effort, suggests this figure may be grossly underestimated.

Actually the main threat to small cetaceans in West Africa may arise from the unchecked pace with which regional fisheries are developing. In Senegal, numbers of fishermen are swelling rapidly, especially by young men unrelated to traditional fishermen families. Former artisanal fisheries are acquiring an essentially commercial character in which fast return on investment and rapid growth but not sustainability are of prime concern. A tendency exists of diminished total landings and higher prices, a successive introduction of new target species and a steady offshore movement of fishing grounds. Many Senegalese fishing boats have expanded even into Guiné-Bissau waters (Raúl Inumbo, Ministry of Fisheries at Bissau, pers. comm. to KVV) because of limited competition from a still small domestic Guinean fishing fleet. The demand for shark, often discarded as trash species until fairly recently, is on the rise, as is the use of highly efficient wide-mesh nylon gillnets. These are typical warning signs of impending over-exploitation of marine biological resources (e.g. Safina, 1995).

A similar pattern preceded a steep increase in incidental takes and a gradual slide towards a directed fishery for dolphins and porpoises at well-studied sites in Peru, Ecuador, Sri Lanka and the Philippines (e.g. Leatherwood and Reeves, 1989; Dolar, 1994; Félix and Samaniego, 1994; Van Waerebeek and Reyes, 1994; Van Waerebeek *et al.*, 1997). Over-exploitation by fisheries of major prey species may also negatively affect marine mammal and should be investigated. Coastal habitat encroachment, such as pollution and clear-cutting of mangrove, may be acute in a few zones but in Senegal is still considered non-problematic overall (Maigret, 1994); however it would be irresponsible to assume this situation will last for long.

Standard monitoring of cetaceans takes and, where possible, dedicated biological data collecting should be started on a permanent basis in Senegal.

During recent surveys the authors found cetacean meat popularly known and consumed in several locations, but it was not openly offered for sale. Consumption of dolphin meat used to be a habit mostly limited to Christian communities but has now become widespread also among Muslims. Since dolphins are perceived to be protected (although KVV was unable to point to precise legal documents), and officers enforce accordingly, a well-organised routine of hiding carcasses exists at least on Senegal's Petite Côte. Both M'Bour and Hann were overcrowded with fishermen and merchants so they were deemed inappropriate for future sampling sites. Alternatively, Yoff and especially Joal-Fadiouth would be suitable sites for field work.

Biological Research

A craniometric study of the taxonomy of *Delphinus* off West Africa is in preparation. A preliminary analysis showed that the long-snouted common dolphin *Delphinus capensis* is by far the most frequently encountered species. *Delphinus* data from the tropical Atlantic Ocean will be pooled with information from all ocean provinces in an ambitious attempt to solve, definitively, existing taxonomic uncertainties in this cosmopolitan dolphin genus (Van Waerebeek and Jefferson, in prep.)

Geographic variation in hump-backed dolphin with special reference to its relationship with the Mauritanian population will be analysed as soon as sufficient material has been gathered. The humpbacked-dolphin should be accorded a high priority in future investigations because of its restricted range, narrow ecological niche and presumed low population size. The population estimate of Maigret (1980), of no more than 100 hump-backed dolphin in the Saloum Delta, may (hopefully) prove too pessimistic.

Departing from a conventional approach where a maximum amount of data is sought in a short period, typically aided by high-tech equipment (and unsustainable, inflated budgets), here we emphasize firmly establishing a basic but highly reliable data collecting routine by trained Senegalese biologists and volunteers. Research aims should be realistic and long-term, with a gradually increasing sophistication in techniques as local expertise evolves within a Senegalese context.

2. **Rapport d'activité de la Station biologique Léopold III à l'île de Laing, Papouasie Nouvelle-Guinée.**
Verslag over de activiteiten op het Biologische Station Leopold III, Laing Island, Papoea Nieuw-Guinea.

2.1. **Activités logistiques**

La responsabilité technique, la maintenance, l'accueil et la gestion journalière de la Station biologique Léopold III ont été assurées avec grande compétence par Messieurs Jean-Marc OUIIN (janvier-mai et octobre-décembre 1996) et Guy SEGHERS (juin-septembre 1996).

Hormis l'entretien des bâtiments et de l'infrastructure, l'année 1996 a surtout été mise à profit pour la construction d'un bâtiment pour aquariums marins pourvus d'une circulation d'eau de mer courante. Cet "Aqualab" permet de maintenir en vie dans de bonnes conditions les animaux récoltés lors de plongées en scaphandre; il permet surtout d'étudier le comportement de certains organismes, notamment les organismes symbiotiques, par la méthode expérimentale.

2.2. **Activités scientifiques**

2.2.1. **Scientifiques ayant effectué des recherches à la Station**

- **Université Libre de Bruxelles**

Lic. D. DEHEYN
Lic. G. DOIGNON
M. J.-M. OUIIN
M. G. SEGHERS

- **Université de Liège, Laboratoire de Botanique**

Lic. G. CASTILLO

- **Université de Liège, Laboratoire de Zoologie**

Prof. J.-C. BUSSERS
Prof. P. VANDEWALLE
Dr M. POULICEK

- **Université de Mons-Hainaut**

Dr I. EECKHAUT
Dr D. VAN DEN SPIEGEL

- Institut royal des Sciences naturelles de Belgique
Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen

Dr Cl. MASSIN
Lic. O. MISSA
Lic. J. TRONCOSO

- Autres Institutions

Dr M. BIRD (Canberra)

2.2.2. Publications

Trente-quatre publications sont parues ou étaient sous presse à la fin de l'année 1996, portant à 362 le nombre total de publications issues de recherches menées en Papouasie Nouvelle-Guinée depuis la fondation de la Station Léopold III.

3. Divers - Varia

3.1. Conférences - Voordrachten

- Conférence "*La faune de l'île de Pâques: endémisme et cosmopolitisme*" par Claude MASSIN, chef de travaux à l'IRScNB, Département des Invertébrés.
- Conférence "*Hoe en waarom zingen vogels? met historische opnamen uit het album 'De Zangvogels van Laeken' / 'Comment et pourquoi les oiseaux chantent-ils? avec des enregistrements historiques de l'album 'Les Oiseaux chanteurs de Laeken'*". door Walter ROGGEMAN, Hoofd van het Belgisch Ringwerk, KBIN.

3.2. Livres et documentation reçus - Ontvangen boeken en documentatie

S.A.R. la Princesse LILIAN de BELGIQUE a fait don au Fonds Léopold III d'une série de disques 78 tours "Les oiseaux chanteurs de Laeken", réalisés à l'initiative de la Reine Elisabeth, et publiés par la Commission Administrative du Patrimoine du Musée royal d'Histoire naturelle de Belgique. Une séquence complète de chants est établie sur quatre disques d'une durée totale de 26 minutes. Un livre explicatif de sa Majesté la Reine Elisabeth - français et néerlandais - accompagne chaque jeu de quatre disques. Les droits de reproduction du livre sont détenus par Ludwig KOCK à Londres (1952).

Comte Claude CORNET d'ELZIUS, 1996. Ecologie, structure et évolution des populations des grands mammifères du secteur central du Parc National des Virunga. Fondation pour favoriser les recherches scientifiques en Afrique. Documents. 1, 231 pp., 25 cartes, 1 carte coul. h.t., 9 ph. coul. h.t.

3.3 **Publications scientifiques réalisées avec l'appui du Fonds
Wetenschappelijke publicaties verwezenlijkt met de steun van het Fonds**

- VAN BRESSEM M. Fr., VAN WAEREBEEK K., PIERARD G. E. & DESAINTE Chr., 1996. Genital and lingual warts in small cetaceans from coastal Peru. *Diseases of aquatic organisms*, 26: 1-10.
- VAN BRESSEM M. Fr. & VAN WAEREBEEK K., 1996. Epidemiology of poxvirus in small cetaceans from the eastern south pacific. *Marine Mammal Science*, 12(3): 371-382.
- VAN WAEREBEEK K. & DE SMET W.M.A., 1996. A second confirmed record of the false killer whale *Pseudorca crassidens* (Owen, 1846) (Cetacea, Delphinidae) from West Africa. *Mammalia*, (60) 2: 319-322.

Bruxelles-Brussel, 07.05.1997